ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-3

LOTIN TILI HAMDA TILGA OID TIBBIY TERMINLARNING AYRIM JIHATLARI SHARHI

Xaitbayeva Gulbahor Ikramovna
Andijon Davlat tibbiyot instituti
O`zbek tili va adabiyoti, tillar kafedrasi katta o`qituvchisi

Annotatsiya. Terminologiya barcha sohalarning miyasi desak mubolag`a bo`lmaydi. Ayniqsa tibbiyot sohasini terminlarsiz tasavvur qilishning iloji yo`q. Ushbu maqolada ingliz, lotin va o`zbek tillarida qo`llaniladigan terminlarning lingvistik xususiyatlari, o`ziga xosligi, tarjima mexanizmi haqida so`z boradi.
Kalit so`zlar: Termin, atama, lingvistika, tarjima, xususiyat, mexanizm, abbrevatsiya.

LATIN LANGUAGE AND SOME ASPECTS OF LANGUAGE-RELATED MEDICAL TERMS

Khaitbayeva Gulbahor Ikramovna
Senior Lecturer, Department of Uzbek Language and Literature, Languages
Andijan State Medical Institute

Abstract. It is no exaggeration to say that terminology is the brain of all fields. In particular, it is impossible to imagine the medical field without terms. This article discusses the linguistic characteristics, uniqueness, and translation mechanism of terms used in English, Latin, and Uzbek.
Keywords: Term, term, linguistics, translation, feature, mechanism, abbreviation.

KIRISH

Termin (shu jumladan ilmiy-texnik atamalar va tashkiliy-ma'muriy hujjatlarning atamalari) - bu har qanday o'ziga xos tabiiy yoki sun'iy til birligi (so'z, ibora, qisqartma, belgi, so'z va harflar birikmasi, so'z va raqamlar birikmasi), o'z-o'zidan shakllangan yoki maxsus ongli jamoa shartnomasi natijasida og'zaki shaklda yoki boshqa rasmiylashtirilgan shaklda ifodalanishi mumkin bo'lgan maxsus terminologik ma'noga ega bo'lib, tegishli shartnomaning asosiy xususiyatlarini juda aniq va to'liq aks ettiradi va u fan va texnika taraqqiyotining ma'lum darajasida muhim bo'lgan tushuncha hisoblanadi. Termin - mazmun jihatidan tegishli mantiqiy-kontseptual tizimning ma'lum bir birligi bilan majburiy ravishda bog'langan so'zdir.

Terminning lingvistik xususiyati nimadan iborat degan savol tug`iladi. Birinchidan, atama adabiy til leksik tizimining ajralmas organik qismidir. Ikkinchidan, atamalar boshqa so‘z turkumlaridan o‘zining ulkan axborot boyligi bilan ajralib turadi. Ilmiy-texnik atamada ilmiy yoki texnik tushunchaning eng aniq, konsentrlangan va iqtisodiy ta'rifi berilgan.

ASOSIY QISM

Lotin hind-evropa tillari oilasining italyan bo'limiga tegishli. U "Lotin" (Lingua Latina) deb nomlanadi, chunki u Tiber daryosining quyi qismida joylashgan Latiumning kichik hududida istiqomat qilgan latinlar (Latini, qadimgi Italiya qabilalaridan biri) tomonidan aytilgan. VIII asrda ushbu hududning markazi. Miloddan avvalgi e. (753 yilda, qadimgi tarixchilarga ko'ra) Rim shahri

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

paydo bo'ldi (Rim \\ shuning uchun Lacy aholisi ham o'zlarini "Rimliklar" deb atashdi.) Etrusk xalqlari Rimliklarning shimoliy-g'arbiy qismida, qadimgi va yuqori darajada rivojlangan madaniyatga ega bo'lgan xalqlar edi. deyarli tarixiy ishonchli ma'lumotlar saqlanib qolmagan, ammo ma'lumki, Etrusk qirollari Rimni miloddan avvalgi 616 yildan 509 yilgacha boshqargan[1].

Lotin tilining tarixi qadimgi davrlarga borib taqaladi. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikning boshlarida lotin tilida Tiber daryosining quyi oqimida Apennin yarim orolining o'rta qismida joylashgan Latiumning kichik bir mintaqasi qabilasi so'zlashgan. Qabila o'zlarini lotinlar (latinlar) deb atashgan, ularning tili - lotin (Lingua Latīna). Ko'p yillik bosqinchilik urushlari va shiddatli mustamlakachilik jarayonida hozirgi Italiyaning butun hududi Rim (miloddan avvalgi 753 yildan Latium markazi) hukmronligi ostiga o'tdi. Miloddan avvalgi I asr boshlariga kelib. Lotin tili g'arbdagi zamonaviy Portugaliyadan sharqdagi zamonaviy Ruminiyagacha bo'lgan ulkan Rim imperiyasining tiliga aylanadi. Yevropaning g‘arbiy qismida lotin tiliga qabila tillari deyarli qarshilik ko‘rsatmagan. Ammo O'rta er dengizi havzasining tubida - Gretsiyada, Kichik Osiyoda, Misrda u qadimgi yozma an'anaga ega bo'lgan va boshqalarga ega bo'lgan tillarni uchratdi. yuksak madaniyat[2].

Lotin tilidan italyan tiliga o'tishni fonetik farqlarni quyida ko’rib chiqishimiz mumkin. **Il latino** ha dieci vocali, poiché di ognuna delle cinque vocali di timbro diverso esiste la variante quantitativamente lunga e quella breve - Lotin tilida o'nta unli bor, chunki har xil tembrdagi besh unlining har bir varianti mavjud ya'ni uzun va qisqa shaklda:

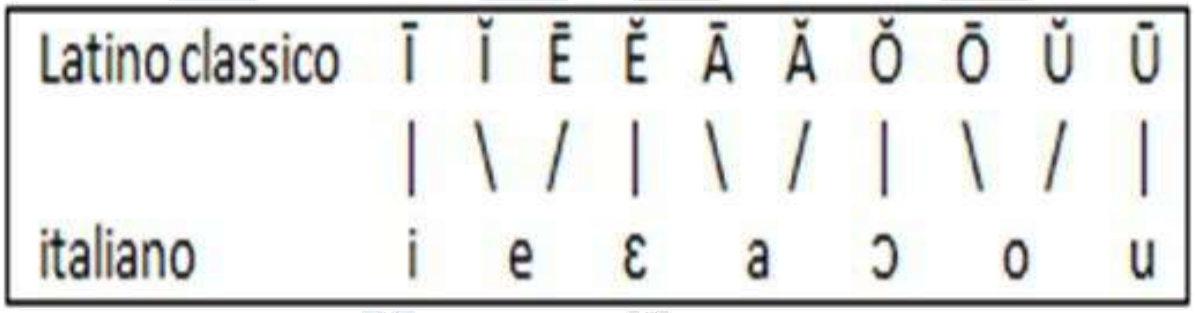
ă, ā, ĕ, ē, ĭ, ī, ŏ, ō, ŭ.

Invece in italiano esistono sette vocali, poiché la “e” e la “o” hanno una variante chiusa (e, o) e una variante aperta (ɛ, ɔ). In genere le varianti chiuse si scrivono é e ó, quelle aperte è e ò. – Italyan tilida esa 7 ta unli bor, “e” va “o” unlilarining ochiq va yopiq variantlari bor.

Bu variantlar quyidagicha yoziladi:

é va ó- yopiq unli; è va ò – ochiq unli

Lotin tilidan italyan tiliga o'tishda unli harflarning o’zgarishini ushbu sxemada ko’rib o’tishimiz mumkin:

Misol uchun:

mātrem > madre

pătrem > padre

témpus > tèmpo ma tēlam > téla

pŏrtum > pòrto ma sōlem > sole

nĭvem > néve ma fīlum > filo

[1] Garnik A.V., Nalivaiko R.G. Rim huquqi elementlari bilan lotin tili. - Minsk: Belarus davlat universiteti, 2001 yil

[2] Lemeshko V.M. Lotin tili. - M.: Moskva iqtisodiyot, menejment va huquq instituti, 2009 yil.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-3

nŭcem > nóce ma mūrum > muro[3]

Lotin alifbosi g'arbiy yunon tilining o'zgarishi bo'lib, rimliklar tomonidan o'zlashtirilgan, moddiy va ma'naviy madaniyatning boshqa ko'plab yutuqlari kabi, ehtimol etrusklar orqali. Lotin alifbosining zamonaviy versiyasi, aniqrog'i, xalqaro transkripsiya tizimida lotin tilidagi tovushlarning talaffuzi (24 harf). Biroq, ikki ming yildan ko'proq vaqt oldin, lotin alifbosining 21 ta harfi haqida aytilgan edi, "K", "Y", "Z" harflari yo'q edi. Keyinchalik ular yunon alifbosidan olingan, shuning uchun tilshunoslar o'lik tilning fonetik jihatdan to'g'ri tovushlarini mutlaqo aniq takrorlash mumkin emasligini ta'kidlaydilar.

So'zlarning maxsus leksik kategoriyasi sifatida atamalarning o'ziga xosligi shundaki, ular ishlab chiqarish va ilmiy faoliyat jarayonida yaratiladi va shuning uchun faqat tegishli ilmiy va ishlab chiqarish voqeligiga, ya'ni makro kontekstga ega bo'lgan odamlar orasida ishlaydi. Shuning uchun, nutq aloqasida bir ma'noliligi vaziyat yoki lingvistik kontekst bilan ta'minlangan oddiy so'zlardan farqli o'laroq, atamaning bir ma'noliligi ekstralingvistik makrokontekst yoki lingvistik mikrokontekst bilan tartibga solinadi.

Ingliz ilmiy-texnik terminologiyasida bir nechta tarkibiy qismlardan tashkil topgan juda ko'p atamalar mavjud. Misol uchun:

read-writeheadformagnetictapeunit- magnit lenta bloki uchun o'qish-yozish boshi

dynamicpulsestorageunit(dinamik triggerlardagi kompyuter xotirasi)[4].

Bunday ko'p komponentli atamalar, tilshunoslarning fikriga ko'ra, ikki turga bo'linadi:

1) iboraning ajratilmaydigan terminlari;

2) iboraning ajraladigan terminlari.

Turg'un terminologik iboralarni qo'shma so'zlarga - atamalarga qaraganda tarjima qilish ancha oson, chunki ulardagi barcha komponentlar grammatik jihatdan yaratilgan bo'lib, ular orasidagi semantik munosabatlarni ochishga yordam beradi.

Grammatik dizaynni atama-iboralarda ifodalash mumkin:

- qo'shimchalar (*taillessplane,selectivecommunication*);
- predloglar (*systemofaxes,systemofequations*);
- tugatish (*threewheeledbycicle,controlledsystem*).

Affikslarning ko'proq yoki kamroq aniq ixtisoslashuvi biologik va tibbiy terminologiyada amalga oshiriladi, ya'ni atamalar asosan lotin va yunon ildizlaridan qurilgan. Misol uchun,

- birlik otlar uchun *-us [s]* qo'shimchasi, ko'plik otlari uchun *-i [ai]* qo'shimchasi: *alveoli* - alveolalar;
- *-um [m],* qo'shimchasi, birlik otlar uchun va ko'plik otlari uchun *-a* qo'shimchasi: cranium - *crania* (miya).

Ingliz tilidagi *dis-, en-* prefikslari biologik atamalarni yaratishda keng qo‘llaniladi. Misol uchun:

disafforest (o'rmonlarni kesish)

disbranch(novdalarni kesish)

enfeeble (zaiflashtirish)

engraft (emlash uchun)

enrich (urug'lantirish) va boshqalar.

---

[3] *Berloco, Fabrizio* The Big Book of Italian Verbs: 900 Fully Conjugated Verbs in All Tenses. With IPA Transcription, 2nd Edition. *Lengu, 2018.*

[4]Розенталь, Д. Э. Словарь-справочник лингвистическихтерминов[Текст]/ Д. Э.Розенталь– М.:Просвещение ,2017. –543b.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889,
2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-3

Ilmiy-texnik terminologiya milliy tilda unumsiz, samarasiz va umuman yo‘q qator qo‘shimcha va prefikslarning qo‘llanilishi bilan tavsiflanadi. Demak, ingliz tilining termin yasalish tizimida quyidagi unumsiz qo`shimchalar keng qo`llaniladi:

- *-ment(treatment,filement);*
- *-ance,-ence(inductance,divergence).*

Termin yasalish tizimida *-wise* qo`shimchasi keng qo`llanib, “yo`nalishda, parallel” ma`nosini beradi:

- *streamwise*
- *slantwise*

Zamonaviy tibbiyot fanida asosan lotincha atamalar yoki yunon tilining leksik elementlaridan foydalaniladi. Ba'zi tibbiy atamalar eskirgan va foydalanilmay qolmoqda, boshqalari o'z ma'nosini o'zgartirmoqda va yangi ilmiy tushunchalarni ifodalovchi yangi atamalar paydo bo'lmoqda.

Tibbiyot terminologiyasi - bu turli mutaxassisliklar shifokorlari tomonidan qo'llaniladigan til. O'quvchi va tinglovchiga tushunchalar bilan bog'liq holda tushunarli bo'lishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. Розенталь, Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов[Текст]/ Д. Э.Розенталь– М.:Просвещение ,2017. –543b.
2. АксеноваГ.Н.,КожуховаН.Е.,ШарапаА.А.Особенностилингвистическогоилогико-понятийного аспектов изучения медицинских терминов//http://www.bsmu.by/bmm/04.2004/42.html.
3. Англо-русский медицинский энциклопедический словарь(подред.акад.Чучалина А.Г.)–М.,2015.
4. АрнольдИ.В.Стилистика.Современный английский язык:Учебник для ВУЗов7-еизд.-М.: Флинта:Наука, 2005.–384b.
5. Капанадзе Л.А.Опонятиях «термин» и «теминология» //Развитиелексики.М.,2015.b.75–86.
6. www.ziyonet.uz